

Utskrift 9

Detta nummer av *Utskrift* ägnas helt åt järnålderns rituella platser. Avstampet för boken tas i Käringsjön – en av Sveriges mest kända offerplatser från äldre järnålder. Vad har hänt sedan platsen undersöktes i början av 1940-talet? Vilka nya fyndplatser har kommit fram sedan dess? Och hur har synen på kultens utövning och rituella praktiker förändrats? Detta är bara några av de frågor som en grupp arkeologer och religionshistoriker från Sverige och Danmark samlades för att diskutera hösten 2007. I boken presenteras ett femtontal artiklar som bygger på inlägg från konferensen.

Järnålderns rituella platser är även slutpublikation för ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt kring Käringsjön. Projektet har letts av Anne Carlie som också är redaktör för boken.

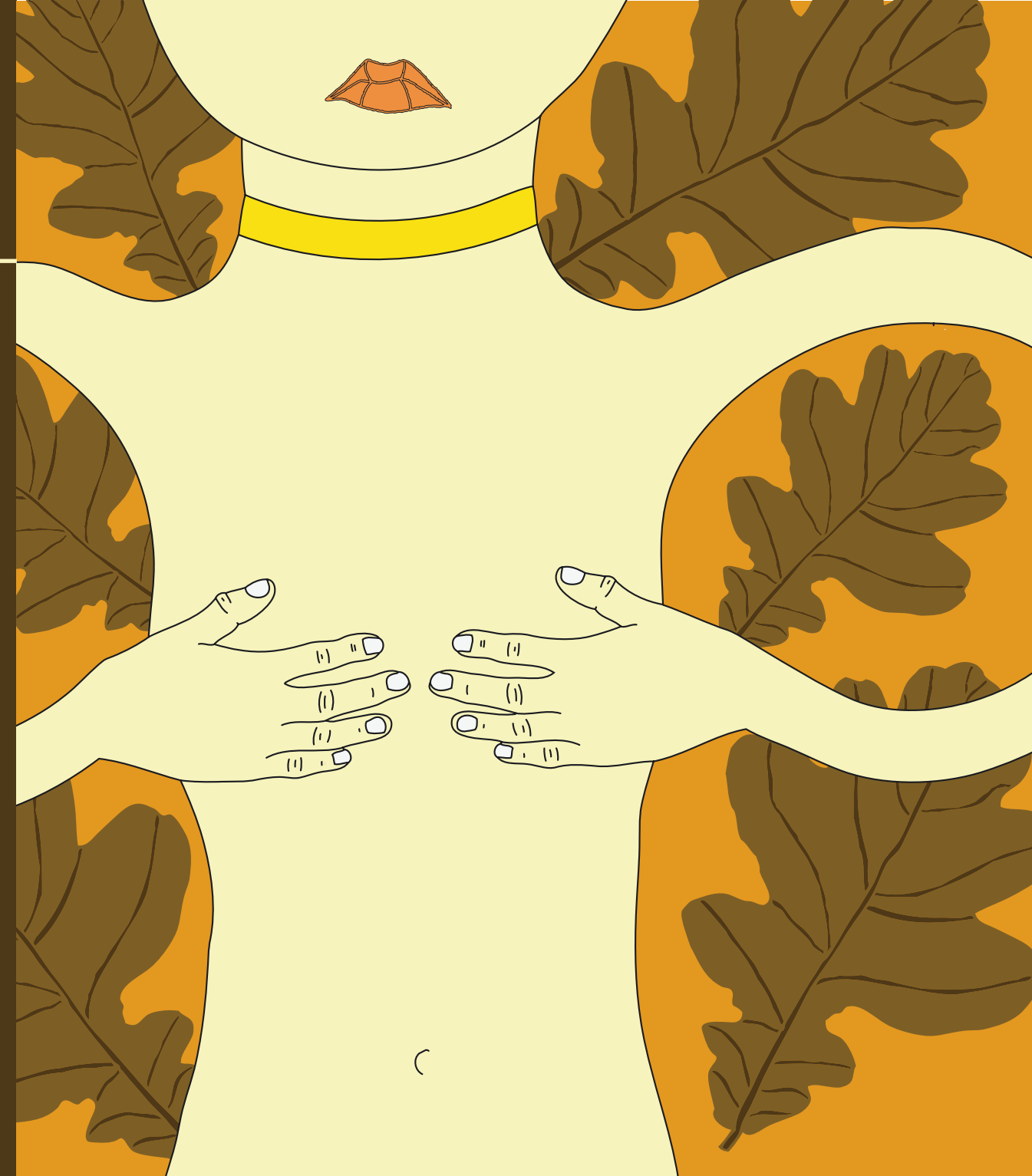
KULTURMILJÖ
HALLAND

Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se

ISSN-1102-7290

U
T
S
K
R
I
F
T
9

Stiftelsen Hallands Läns museer Kulturmiljö Halland

JÄRNÅLDERNS RITUELLA PLATSER

JÄRNÅLDERNS RITUELLA PLATSER

JÄRNÅLDERNS RITUELLA PLATSER

Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens
i Nissaström den 4–5 oktober 2007

Red. Anne Carlie

Denna bok utgör slutpublicering av projektet *Käringsjön – en studie kring kontinuitet och förändring i den äldre järnålderns offertraditioner och samhälle i södra Halland*.

Ekonomiska bidrag till forskning, konferens och tryckning har tacksamt mottagits från:

Bogislaw Klingspors fond

Crafoordska stiftelsen

Ebbe Kochs stiftelse

Kulturmiljö Halland

Lennart J Hägglunds stiftelse

Länsstyrelsen i Hallands län, Kulturmiljöenheten

Syskonen Willers donationsfond

KULTURMILJÖ
HALLAND

UTSKRIFT ges ut av Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland.

Detta är nr 9 i en löpande serie.

Postadress: Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon: 035-19 26 00 *Fax:* 035-19 26 26 *E-post:* kansli@kulturmiljohalland.se

Redaktör: Anne Carlie

Omslag och bilder om inget annat anges: Johanna Carlie

Grafisk formgivning: Thomas Hansson

Bildbearbetning: Staffan Hyll

Svensk lektör: Stefan Larsson

Dansk lektör: Per Ole Rindel

Engelsk språkgranskning: Alan Crozier

Tryck: Grahns Tryckeri, Lund 2009

Lantmäteriets märkning: ©Lantmäteriet: Ärende nr MS2006/02316

© Kulturmiljö Halland och respektive författare.

Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

ISSN-1102-7290

Innehåll

Anne Carlie

Käringsjön – en av järnålderns rituella platser: inledande kommentarer kring boken och projektet	7
---	---

DEL 1

FORSKNINGSLÄGE OCH PERSPEKTIV	15
-------------------------------	----

Anne Carlie

Järnålderns offerplatser i retrospektiv: ett arkeologiskt perspektiv	17
--	----

Åsa Berggren

Offerbegreppet i arkeologin – tolkningar och perspektiv	33
---	----

Maths Bertell

Lin och vit kvarts. Jämförelse som redskap och analogins förföriska lockelse	51
---	----

DEL 2

RITUELLA PRAKTIKER – TRADITION, VARIATION OCH FÖRÄNDRING	65
--	----

Aase Gylldion

Tradition kontra impuls. Kollektiv offerskik i äldre jernalder på Sydvestfyn	67
---	----

Lena Nilsson

Häst och hund i fruktbarhetskult och blot	81
---	----

Karin Lindeblad & Maria Petersson

Riter vid berg, block och vatten. Om utgrävningarna vid Abbetorp i västra Östergötland	101
---	-----

Ole Stilborg

Vid vatten, sten och jord: studier av keramikoffer vid Käringsjön och andra lokaliteter i Halland och Östergötland	139
---	-----

DEL 3	
LANDSKAP OCH KOMMUNIKATIONER	181
<i>Leif Björkman</i>	
Vegetationsutveckling och markanvändning vid Käringsjön i Halland från neolitikum till tidig medeltid	183
<i>Lennart Carlie</i>	
Vägval under äldre järnålder	209
 DEL 4	
KULTPLATSEN SOM SOCIAL ARENA OCH MÖTESPLATS	223
<i>Anne Carlie</i>	
Käringsjön – en gammal fyndplats i ny belysning	225
<i>Britt-Mari Näsström</i>	
Vem var Nerthus? Spåren efter en gudinna	265
<i>Andreas Nordberg</i>	
Tid, tideräkning och talsymbolik i Adam av Bremens skildring av kulten i Uppsala	281
<i>Olof Sundqvist</i>	
Urordiska <i>erilaR</i> – en tidig kultledare i sydvästra Skandinavien	299
<i>Charlotte Fabeck</i>	
Fra ritualiseret tradition til institutionaliserede ritualer	317

DEL 2
RITUELLA PRAKTIKER – TRADITION,
VARIATION OCH FÖRÄNDRING

Aase Gyldion

Tradition kontra impuls. Kollektiv offerskik i ældre jernalder på Sydvestfyn

* * *

Abstract: Tradition versus impulse. Collective sacrifices in the Early Iron Age on south-west Fyn.

In the south-western part of the Danish island of Fyn, sacrifices from the Early Iron Age of a certain type, known as “Type Bukkerup”, have been found in four different bogs. This special kind of sacrifice contains a small vessel and a special selection of bones from a cow or half a vessel containing a lump of clay. The fact that the sacrifices seem to reflect the same kind of ritual during a period of approximately 400 years, from the Pre-Roman Iron Age to the Late Roman Iron Age, leads to the conclusion that there must have been some kind of local ritual leader.

English revised by Alan Crozier.

* * *

Inledning

Indbydelsen til seminaret *Jernalderens rituella platser: Varför och för vilka?* i efteråret 2006 var for mig både opmuntrende og forfriskende. Her var et bevis på, at der er sket et paradigmeskift inden for forskningstraditionen. Vore spørgsmål om forhistoriens religiøse og kultiske handlinger drejer sig nu ikke kun om hvor, hvad og hvornår men også om hvem, hvorfor og hvordan. I det følgende vil jeg prøve at komme omkring alle disse spørgsmål i relation til jernalderens rituelle ofringer i det nuværende Båg herred på Sydvestfyn.

Frugtbarhedsofringer med hensætning af lerkar, hele eller itubrudte, samt rituelle slagtninger med efterfølgende fortæring af det hellige kød er en skik, der har været udbredt i Skandinavien og Nordtyskland. Variationer over temaet er

Fig. 1. De fire offermoser ligger i et naturligt afgrænset regionalområde på Syvestfyn. Kort: Staf-fan Hyll.

typiske i deres mangfoldighed, og rituelle nedlæggelser af Bukkerup typen er blot en enkelt repræsentant for en lokal variation.

Båg herred på Sydvestfyn er afgrænset af Brende Å i nord, Hårby Å og vældige istidsaflejringer kaldet "De Fynske bjerge" i øst, mens grænsen mod syd og vest består af kystlinjen. Her indenfor er der fire moser med offerfund af samme type. Moserne ligger med få kilometers afstand, den største og mest fundrige er Bukkerup Langemose.

I forbindelse med tørvegravning i 1943 dukkede der lerkar, knogler, bastreb og træpæle op ved Langemosen. Museet i Odense blev kontaktet og museumsinspektør Erling Albrechtsen besigtigede stedet. Samme år blev der udgravet fire mindre felter på i alt 95 m². Derved blev der frilagt 7 offernedlæggelser (fund nr. 1–7). Året efter blev der udgravet et felt på 40 m² med i alt 8 fund (fund nr. 8–14). De øvrige 36 fund er optaget af tørvearbejderne, men blev løbende dokumenteret i felten af en ung student.¹

Fundene fordeler sig på fire forskellige kategorier eller "offerpakker".

1 Etnografen, Jørgen Melgaard, der senere blev inspektør på Nationalmuseet, tegnede fundene in situ.

- 1) Et lerkar med lemmeknoglerne af en ko, samt dennes tøj i form af bastreb og tøjrpæl.
- 2) Et halveret lerkar, hvori der er anbragt en klump råler.
- 3) En kombination af 1 og 2.
- 4) Et enligt lerkar.

Kategori 1 omfatter 11 nedlægnings.² Alle disse, tillige med fire fund fra kategori 3, er af Carl Johan Becker blevet betragtet som sikre ofringer, defineret som ”*lerkar sammen med dyreknoget*” (Becker 1972:43). I forbindelse med min bearbejdning af materialet, kan jeg imidlertid konkludere, at mindst 22 ofringer bør henføres til kategorien ”sikre offerfund” (Andersen 1993:202). Et halveret lerkar, hvori der er fastklemt en klump råler, som det er tilfældet i *kategori 2*³ og *kategori 3*⁴, kan ikke tolkes som en tilfældig hændelse, men må forventes at stamme fra en bevidst udført offerhandling. Min definition på et sikkert offerfund af ”type Bukkerup”⁵ er derfor ”et lerkar, helt eller halveret, sammen med lemmeknoglerne af et husdyr eller en klump råler” (Ibid).

Kategori 4, det enlige lerkar uden følge, kan kun med større usikkerhed tolkes som en offerhedsættelse.

Af ovenstående fremgår det, at de rituelle nedlæggelser af ”type Bukkerup”, ikke blot kan bestå af et lerkar med vedlagte lemmeknogler fra et lille husdyr, samt dennes tøj, men også findes i en variant, hvor dyreknoget er lagt ved et halveret lerkar med tilhørende råler, eller blot et halvt lerkar med råler.

Komparative studier af andre moseofringer viser store ligheder med tre andre offermoser, alle beliggende inden for Båge herred.⁶ Ved den lille landsby Turup, der ligger ca. 5 kilometer vest for Bukkerup, blev der i 1957 gravet en drængroft. I den forbindelse blev der fundet 4 lerkar, hver med en lille dyngke knogler ved. Den lokale amatørarkæolog tog efterfølgende kontakt til museumsinspektør Erling Albrectsen fra Fyns Stiftemuseum, der samme dag foretog en lille udgravning på stedet. Der blev i alt registreret 7 offerhænelæggelser svarende til offerpakke 1 af ”type Bukkerup”. En af ofringerne indeholdt en tøjrpæl, men i ingen af tilfældene blev der fundet lindebastreb.

Første gang, et offerfund af Bukkeruptypen blev fundet, var i 1935. Fundet stammer fra landsbyen Gummerup, der ligger ca. 5 kilometer øst for Bukkerup,

² Fund nr. 2, 3, 4, 7, 14, 16, 17, 18, 20, 25 og 30.

³ Fund nr. 9, 10, 11, 32, 35, 36 og 39.

⁴ Fund nr. 8, 12, 13 og 40.

⁵ Jævnfør Becker, C. J. 1972: ”Mosepotter” fra Danmarks jernalder. Problemer omkring mosefundene lerkar og deres tolkning. Type E.

⁶ Et enkelt fund af Bukkerup typen er fundet på Langeland.

Fig. 2. Eksempler på to halverede lerkar, hvori der er trykket en klump råler fast. Foto: Kurt Kristensen

Fig. 3. Tre små hankekopper fra Turup mose. Lige som de fleste af karrene fra Bukkerup, kan disse betegnes som små drikkekar. Foto: Kurt Kristensen.

og omfatter kun et enkelt lerkar der var nedsat ved kanten af Hårby Å. Oven på karret lå lemmeknogler fra en lille ko. Fundet, der blev gjort af en amatørarkæolog, blev fotograferet in situ, pakket ind i gazebind og bragt til Fyns Stiftsmuseum, hvor det blev forsvarligt udgravet. Gummerupfundet, der ligeledes hører til kategori 1, dateres ud fra lerkarret til yngre romersk jernalder.

Endelig bør offerfundene fra Kragehul nævnes. I Conrad Engelhardts publikation fra 1867 omtales nogle ”huskar” (Engelhardt 1867:8). Lerkarrene fra udgravningen i 1867 blev ikke indsamlet, men i 1877 blev der foretaget endnu en udgravning af Kragehul Mose, og disse ”mosefundne potter” opbevares endnu på Nationalmuseet i København. Engelhardt har noteret, at der i udkanten af mosen blev fundet lerkarskår sammen med dyrekogler.⁷ Det er usikkert hvor mange nedlæggninger, der er registreret ved Kragehul. Ligeledes er det ud fra de sparsomme notater ikke muligt at konstatere hvilke offerpakker, der har været nedlagt. Det keramiske materiale består udelukkende af skår, og det er derfor ikke muligt umiddelbart at vurdere, om fundet indeholder eksempler på offerpakke 2.

Fundmateriale og datering

Tre af lerkarrene fra Bukkerup kan typemæssigt henføres til den yngste del af førromersk jernalder, mens størstedelen af fundene fra denne lokalitet er fra ældre romersk jernalder. Et enkelt lerkar, fund nr. 10, består af et halveret lerkar, vedlagt en stor klump råler. Karret er smukt ornamenteret med kamornamentik på underdelen, bestående af fem rækker dobbeltsnoninger, der leder tanken hen på entrelacornamentik, en udsmykning der også kendes fra spydstager fundet i Kragehul (Engelhardt 1867:Pl. II). Ud fra ornamentikken dateres denne offernedlæggelse til overgangen mellem yngre romersk og ældre germansk jernalder.

Endnu et fund fra Bukkerup Langemose kan dateres til yngre romersk jernalder. Det drejer sig om skelettet af et menneske. De humane knogler blev indsamlet af tørvearbejderne sidst i 1940’erne og oplysninger om fundstedet blev efterfølgende noteret af Jørgen Melgaard. En antropologisk undersøgelse viste, at det drejede sig om en ca. 35–40 årig mand, der ifølge en ¹⁴C-datering er omkommet ca. 220 e. Kr.⁸ Der er intet bevis for, at den døde er blevet ofret, men det kan

⁷ Det drejer sig om fund nr. NM I C 3186. Nationalmuseet.

⁸ Den antropologiske undersøgelse er foretaget af Pia Bennike, Panum Institutet. C¹⁴ dateringen er udført på Kulstof 14-laboratoriet, og har nr. K 5852: 1810 +/-75. før 1950 c 14 år. Begge analyser er foretaget i forbindelse med specialet.

heller ikke afvises. I forbindelse med udgravningen i 1944 blev der fundet et kæbeben, højre skulderblad og mellemhåndsknogler, der formodentlig stammer fra en kvinde. Endnu et skelet spøger i overleveringerne, idet der senere er indgået en beretning til Fyns Stiftsmuseum om en tørvearbejder, der under krigen var kommet til den lokale købmand, bærende på en spand med humane knogler, der var dukket op ved tørvegravning i Langemosen.

I en periode på hen ved 400 år har Bukkerup Langemose været anvendt til de såkaldte frugtbarhedsofringer. Hvis man ser på fordelingen af de tre sikre offerpakker, tegner fordelingen sig således at ofring af kategori 1 (lerkar med lemmeknogler) er foregået i både førromersk jernalder og yngre romertid.⁹ Offerpakke 2 er registreret i hele perioden fra førromersk jernalder til yngre romertid.

Lerkarrene fra Bukkerup kan inddeles i 6 forskellige grupper. Gruppe 1 består af to treleddede kar. Gruppe 2 af tre urner eller større krukker. Gruppe 3 omfatter otte forrådskar. Gruppe 4 er fem fodskåle. Gruppe 5 er den største gruppe, og omfatter 18 toleddede kar (se fig. 4). Gruppe 6 består af fem enleddede kar. Trods de mange grupper fremstår hovedparten af lerkarrene som en homogen gruppe, der med rimelighed kan betegnes som drikkekar.

I 1993 blev der af Ejvind Mørtz fra Odense Universitet foretaget en analyse af madskorper fra udvalgte lerkar fra Bukkerup.¹⁰ Analysen viste kun, at der ikke var bevaret protein. Der blev derfor søgt om midler til en massespektrometrisk analyse.¹¹ Nationalmuseets Bevaringsafdeling foretog analysen, der viste, at indholdet i de to indsendte lerkar¹² var identisk, med et stort indhold af sitosterol men uden kolesterol. Dette indikerer, at karrene udelukkende har været anvendt til kogning af plantemateriale. Prøven, der er taget inde fra skærven af karret, viste sig også at indeholde nikotin. Et stof, der blandt datidens danske planter kun fandtes i padderokken. Planten er giftig i store mængder og har været anvendt som naturmedicin. Padderok er beskrevet allerede af Plinius (23–79 f. Kr.), der giver den sit latinske navn *equisetum*/hestehale. Senere får planten en lang række andre danske navne, der alle refererer til forestillinger om plantens gode indflydelse på frugtbarheden.¹³ Analyserne er kun foretaget på to af lerkarrene, og der kan derfor ikke sige noget generelt om lerkarrenes indhold. Imidlertid må man formode, at drikkekarrene har indeholdt den samme drik. Karrene har ligeledes været undersøgt i et mikroskop, hvor der blev iagttaget tydelige små

⁹ Gummerup fundet.

¹⁰ Der henvises generelt til min artikel Andersen, Aa. G. 1995. Naturmedicin i jernalderen. *Fynske Minder* s. 38-41.

¹¹ Midlerne blev søgt og bevilget af Japetus Stenstrups fond.

¹² FOH 7504 x 20 og FOH 7504 x 46.

¹³ Jævnfør Brøndegård, Folk og Flora, 1978 bind 1.

Fig. 4. Tre af de ældste lerkar fra Bukkerup stammer fra fund nr. 49, 14 og 16. Datering førromersk jernalder. Foto: Kurt Kristensen.

blærer, der tyder på, at drikken muligvis gennemgik en gæringsproces ved ned-sættelsen. Har der mon været tale om en lettere euforiserende urtedrik?

De mange knogler er efter udgravningerne i sin tid blevet sendt til Zoologisk Museum i København til nærmere undersøgelse. I forbindelse med mit speciale blev der imidlertid foretaget en ny analyse af knoglematerialet fra Bukkerup og Turup.¹⁴ Tove Hatting konkluderer i sin artikel (Hatting 1993:93), at der er lemme-knogler fra 15 individer af kvæg fra Bukkerup og mindst 7 individer af kvæg fra Turup. De fleste dyr er unge, med frie epiphyser. De er harmoniske, men, med en skulderhøjde på mellem 98–115 cm, små i sammenligning med f. eks. okser fra Bornholm med en skulderhøjde på 110–130 cm. Måske er der tale om en særlig lille kvægrace (Ibid:96). Kun et af dyrene kan med sikkerhed kønsbestemmes til at være en tyr. De kraftige bækkenknogler havde i alle tilfælde voldsomme brud, der kun kan være fremkommet ved parteringen. Generelt kunne det konstateres, at der var påfaldende få snitmærker på knoglerne. Da der var flere eksempler på bevarede småknogler fra fodrod og tåled, konkluderer Hatting, at lemmerne ikke har været parterede. De har imidlertid heller ikke været nedlagt med alt kødet på. Dette ses i de tilfælde, hvor der var bevaret tøj, med et lindebastreb bundet så fast omkring knoglerne, at de ikke kan have været fuldt kødfulde. Hatting foreslår derfor, at lemmerne muligvis har ligget en tid og gennemgået en forrådnelse, inden ofringen har fundet sted. Jeg mener derimod, at der

14 Zoolog Tove Hatting har været så venlig at bearbejde materialet.

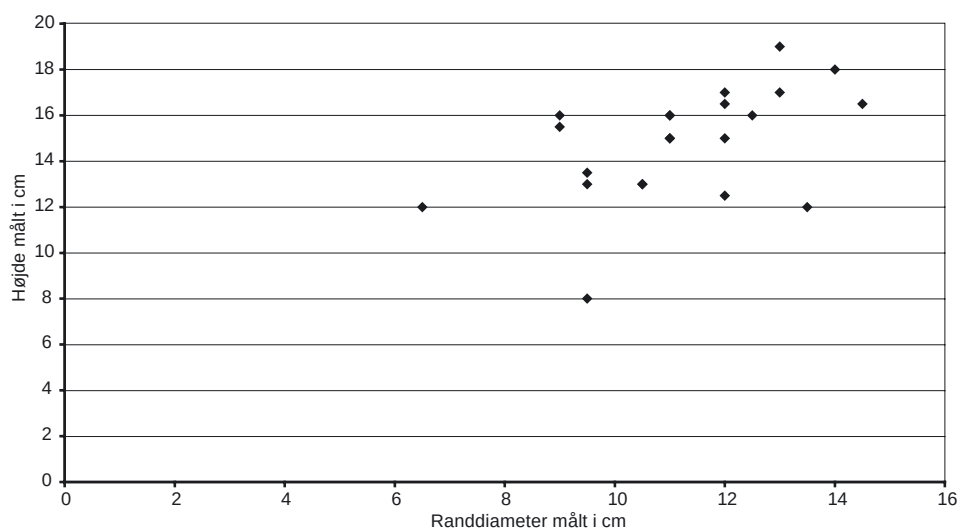

Fig. 5. Højde og diameter målt ved randen af lerkar fra gruppe 4, 5 og 6. Diagrammet viser hvor homogen gruppen fremstår. De fleste lerkar kan med andre ord betegnes som drikkekar.

er større sandsynlighed for, at det manglende kød forsigtigt er blevet skåret væk, og at dyrene skal opfattes som en del af et måltid der er blevet delt mellem menneske og guddom.

Det kollektive offer

Ovenfor er en særlig type af moseofringer blevet beskrevet inden for ét lille herred på Sydvestfyn i perioden mellem slutningen af førromersk jernalder og begyndelsen af germansk jernalder. Én af de væsentlige konklusioner har været, at ofringerne har været udført efter samme regelsæt i henved 400 år. Alle rituelle forskrifter har været overholdt, uden afvigelse, i hele perioden. De tre offerpakker har været anvendt side om side. Analysen af knoglerne viser, at dyrene har været parteret på samme måde, og at det udelukkende er dyrenes lemmeknogler, der er blevet nedlagt. Knoglerne har været ikke helt, men dog nogenlunde kødfulde ved nedlægningen på mosens overflade. Karrene har gennem hele perioden fremstået som en homogen gruppe, fortrinsvis bestående af drikkekar, og karrene i offerpakke 2 og 3, hvori der indgår lerkar med råler, er alle halverede. Denne ubrudte offerkontinuitet gennem flere hundrede år er bemærkelsesværdig. Det

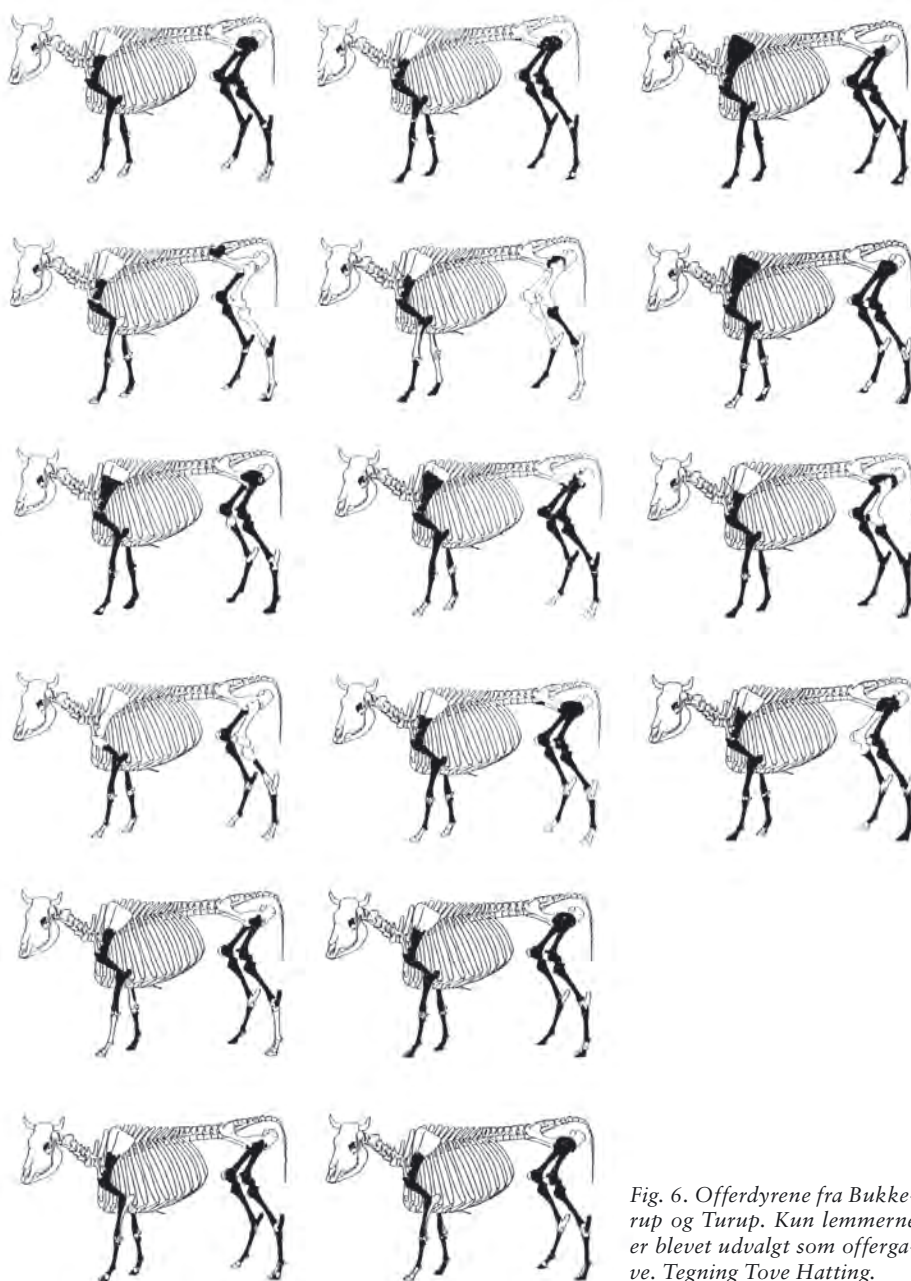

Fig. 6. Offerdyrene fra Bukke-
rup og Turup. Kun lemmerne
er blevet udvalgt som offerga-
ve. Tegning Tove Hatting.

Fig. 7. Tre tøjrøpæle fra Bukkerup. Nedlagt sammen med fund nr. 39, 40 og 21. Foto: Aase Gyl-dion.

fordrer, at der har været en religiøs leder, der har sikret riternes videreførelse og opretholdelse. Ofringerne har givetvis været for hele det nære samfund, omfattende én eller flere bopladser. Det er ikke sandsynligt at hver enkelt bonde har ofret hver sin ko til guddommen i mosen. En okse er så betydningsfuld en gave, at vi må forestille os, at hele landsbyen har slået sig sammen om ofret.

Den religiøse leder kan have været en person, der i kraft af sine personlige evner og kvalifikationer har fået succes, f.eks. den lokale storbonde. Dette kan i det forhistoriske samfund have været opfattet således, at netop han havde gudernes gunst, hvilket har gjort ham eller hans hustru selvskreven som rituel leder.

For at underbygge min påstand om, at fundene fra Båg herred er traditionsbundne kollektive ofringer, vil jeg sammenligne dem med offerfund, der med stor sandsynlighed kan tolkes som individuelle ofringer, nemlig husofringer eller konstruktionsofringer. Desværre er der ikke så veldokumenterede eksempler på denne type af ofringer fra Båg herred. Derfor anvendes materialet fra jernalderlandsbyen Lundsgård, der ligger sydøst for Odense. Lundsgård, der også blev udgravet af E. Albrechtsen, hører til i samme periode, nemlig romersk jernalder (Albrechtsen 1946).

I mindst seks tilfælde er der påvist nedlægninger, der kan tolkes som ofre i husene. Til trods for at fundene er gjort inden for den samme landsby, udviser de stor variation. Ikke blot valget af offerdyr, men også behandlingen af disse varierer. Kun to hustomter har samme type fund under gulvet, nemlig et hunde-skelet. I hus A (ældre romersk jernalder) er hunden placeret mellem det centrale ildsted og indgangen i sydsiden af huset, måske en "symbolsk Vogter" (Ibid: 12). Fundet var forsegleet af det endnu bevarede lerstampede gulv. Om fundet

skal tolkes udelukkende som en begravelse, eller om der ligger tanker bag, som udtrykker et ønske om beskyttelse fra det døde dyrs side, kan vi naturligvis ikke vide. Hunden fra hus G (romersk jernalder) var placeret samme sted i huset, nemlig mellem indgang og ildsted.

Ligeledes var der under gulvet i hus B (ældre romersk jernalder) en lille sten-sat kiste på ca. en meters længde. Kisten var sat af fem kantstillede sten og indeholdt de ubrændte knogler fra en ung gris med frie epiphyser. Beboerne i Hus E (yngre romertid) havde derimod valgt at bygge en kedelformet stenlægning, der var nedsænket i gulvet. Heri havde de anbragt en knusesten, nogle lerkarskår, og forskellige knogler fra både en hest, 1–2 køer, 2–3 får og 5 svin. De har virkelig satset bredt! Endelig beskriver Albrechtsen, hvorledes der uden for hus F (romersk jernalder) var opført et lille aflukke af 6 stolper. Her indenfor var der nedgravet en lille bendyng med ubrændte knogler fra et ungt får, et voksent får og en lille ko.

De mange forskellige konstruktionsofringer ved Lundsgård viser med al tydelighed, hvorledes den enkelte bygherre, eller den enkelte families individuelle forestillinger om beskyttelse eller rigdom, er søgt opnået gennem forskellige ofringer af mere impulsiv karakter. Hvis man forestiller sig at frugtbarhedsofringerne ved moserne i Båg herred ligeledes skulle være forestået af forskellige enkeltstående individer, ville udtrykket givetvis have været mindst lige så varieret, som tilfældet var ved konstruktionsofringerne. Den religiøse leder har stået som garant for, at de traditionelle ofringer har fundet sted efter samme model, i flere på hinanden følgende århundreder. Dette viser ikke blot noget om denne specielle rituelle offerhandlings betydning, men ligeledes noget om jernaldersamfundets struktur. Desuden afspejler fundene, at der har foregået en vigtig form for kommunikation de fire lokaliteter imellem. At de ofrede dyr i de fleste tilfælde er unge med frie epiphyser viser, at det er dyr med nogenlunde samme alder, der er blevet udvalgt til ofringen. Deraf kan man udlede, at ofringerne er foregået på nogenlunde samme tidspunkt af året. Om ceremonien har været udført om efteråret som *"afværgeoffer til den alt for vaade tidsalders guddom"* (Brøndsted 1966:110), et takoffer for de udvoksede kalve eller som en bøn i det tidlige forår om, at kælvningerne måtte foregå uden komplikationer, kan vi kun gisne om.

Det er imidlertid en gammel skik, at der bliver slagtet om efteråret. Kalvene har vokset sig store, vinteren står for døren, og det er dermed også blevet sværere at skaffe foder til dyrene. Jeg mener derfor, at det er mest sandsynligt, at ofringen er foregået om efteråret.

Mit bud på forløbet er således: Den lokale religiøse leder har ved efterårstid udvalgt en næsten udvokset okse. Den er blevet aflivet og parteret efter helt

specielle forskrifter, der bl.a. indebar, at bækkenet blev brækket. Derefter er lemmerne blevet lagt til side, og en del af det yderste kød er forsigtigt skåret fra. Alle fra bopladsen har formodentlig deltaget i det efterfølgende måltid, hvor resten af dyret er blevet tilberedt, men det er formodentlig kun en udvalgt gruppe, der har fået del i den euforiserende urtedrik. Lederen af ritualet har bundet alle delene - knogler, lerkar og tøjerpæl- sammen med dyrets tøj. Hele pakken, inklusiv den gærende og måske let euforiserende urtedrik, er blevet sat ud i den fugtige mose.

Religion og psykologi

At Bukkerup Langemose og eventuelt også Kragehul er de ældste sakralpladser i Båg herred, ses gennem dateringen af keramikken. Herfra har skikken bredt sig til Turup og Gummerup. Dette netværk, med Bukkerup Langemose som det centrale kultsted er tilsyneladende opbygget via kommunikation og fredelige kontakter. En struktur, der indeholder kimen til accepten af en mere overordnet styring af de religiøse aktiviteter, hvilket i sidste instans medfører en institutionalisering af religionen.

Men oprindeligt er religionen opstået på grund af et behov for *"at erstatte en umiddelbar erfaring med et udvalgt af passende symboler, der er ikklædt et fast organiseret dogme og ritual"* (Jung 1939:54). De religiøse ritualer kan opfattes som en metode til åndelig hygiejne, eller et middel til at få hold på det ubevidstes uberegnelige kræfter. Eller som den kendte danske præst og forfatter Johannes Møllehave udtrykker det: den menneskelige tro er begrundet i, at den levende Guds lys falder på mennesket, som mærker lyset og derfor må tro.¹⁵

Jungs forskning er baseret på en fænomenologisk grundholdning, og det var hans forsæt at bevise, at religionen ikke kun er et sociologisk eller historisk fænomen, men er et udtryk for et fundamentalt behov hos mennesket. En af forklaringerne på de rituelle ofringer kan derfor være et ønske om at føle kontrol over sit eget liv. Det kan ritualerne hjælpe med til. Myterne er de fortællinger, der er knyttet til de forskellige riter. I myten om Tjasse fra vikingetid berettes om de tre aser Loke, Odin og Høner, der er på tur hjemmefra. De vandrer over fjelde og ødemarker og mangler mad. Da de kommer til en dal, ser de en flok okser. De tager en af dem og giver sig til at koge den. Kødet vil imidlertid ikke blive mørt, skønt de koger videre på det i lang tid. I et træ over dem sidder imidlertid en stor ørn der siger: *"Hvis I giver mig min part af oksen, skal kogningen lykkes"*. Det

¹⁵ Citat fra en fjernsynsudsendelse fra 1992, hvor Jørgen Thorgaard lader Møllehave debatterer emnet tro med Tor Nørretranders.

Fig. 8. Bukkerup Langemose 1992. Foto: Aase Gylldion.

går de ind på. Ørnen, der i virkeligheden er jætten Tjasse, sætter sig ved ilden og haler først de to okselår til sig og begge bove med. Så bliver Loke vred og griber en stang, som han svinger efter ørnen. Stangen hænger fast i ørnen, der letter af forskrækkelse, men Lokes hænder hænger ved i den anden ende. Ørnen flyver lige akkurat så lavt, at Lokes fødder slår mod trætoppe, klipper og sten. Han føler, at hans arme skal falde af og beder ynkeligt om fred. Ørnen siger, at han aldrig skal slippe løs, før han giver ham sin ed på, at han vil skaffe Idun ud af Asgård med sine æbler. Loke går ind på aftalen og slippes fri. Efterfølgende lokker Loke Idun ud af Asgård til en skov, hvor Tjasse kommer flyvende til i sin ørneham og bortfører hende. Men aserne befandt sig dårligt. Da Idun var forsvundet, blev de grå og gamle (Bæksted 1984:154).

Iduns æbler er symbolet på evig ungdom. Hvis ungdommen og frugtbarheden skal sikres for fremtiden, vil det derfor være en god idé en gang imellem at give netop den attråede part af en okse til den gud eller jætte man er utryg ved.

Myten om Tjasse kan naturligvis ikke føres helt tilbage til førromersk jernalder, men der er i mine øjne et vist sammenfald mellem myte og fund. Først og fremmest mellem de ofrede lemmeknogler fra Båg herred og Tjasses part af oksen. Derudover er tabet af ungdommens kraft og frugtbarhed slående. Det illustreres ved, at Iduns fravær fører til, at aserne bliver grå og gamle.

Om de såkaldte frugtbarhedsofringer af "type Bukkerup" er et afværgesoffer eller et takoffer, må endnu en tid stå hen i det uvisse.

Referencer

- Albrechtsen, E. 1946. Fyns bebyggelse i den ældre jernalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1946, s. 1–71.
- Andersen, Aa. G. 1992. *En analyse af offerfundene i Bukkerup Langemose på Fyn*. Upubliceret hovedfagsspeciale. Moesgaard.
- Andersen, Aa. G. 1993. Et religiøst center i Båg Herred. *Fynske Minder*, s. 199–210.
- Andersen, Aa. G. 1995. Naturmedicin i jernalderen. En analyse af kogekar fra Bukkerup Langemose på Fyn. *Fynske Minder*, s. 38–41.
- Becker, C. J. 1972. Mosepotter fra Danmarks jernalder. Problemer omkring mosefundelærkar og deres tolkning. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1971, s. 5–60.
- Brøndegaard, V. J. red. 1987. *Folk og Flora. Dansk etnobotanik*. Bind 1. Rosenkilde og Bagger. Viborg.
- Brøndsted, J. 1966. Danmarks Oldtid. III Jernalderen. Gyldendal.
- Bæksted, A 1984. Nordiske guder og helte. 2. udgave 3. oplag 1990. Politikens Forlag.
- Engelhardt, C. 1867 Sønderjydske og Fynske Mosefund Bind I–III Af Conrad Engelhardt Forlaget ZAC 1969. Det kongelige Nordiske Oldskriftsselskab 1867. G. E. C. GAD.
- Hatting, T. 1993. Oksefund fra Bukkerup og Turup. *Fynske Minder*, s. 93–98.
- Jung, C. G. 1939. *Psykologi og religion*. Gyldendals Uglebøger.